

Beyin Ölümü Kavramına Sosyal Yaklaşım: İki Ayrı Bölge Anket Çalışmasının Değerlendirilmesi

S SALAÇIN*, MK GÜLMEN*, Z ERKOL**, L DÖNBAK*

* Dr.Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp ABD, ADANA

** Dr.Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp ABD, GAZİANTEP

Transplantasyon teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak organ nakli ile ilgili ciddi etik ve hukuki problemler ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda ölüm kararı ve postmortem organ bağıışı ilkeleri yoğun olarak tartışılmaktadır. Günümüzde beyin sapı ölümünün, yasal ölüme eşdeğer, tanımlayıcı bir kriter olarak kullanılması tercih edilmektedir. 1981 yılında Amerika Birleşik Devletleri Tıbbi ve Biomedikal Etik Araştırma komitesi beyin ölümünü bir sonuca bağlamıştır. Bu komiteye göre ölüm;

1.Dolaşım ve solunum fonksiyonlarının irreversibl kaybı,

2.Tüm beyin (Korteks, spinal kord, beyin sapı) fonksiyonlarının irreversibl kaybıdır (1).

Bu tanımlamalar nedeniyle "Gerçek ölüm, beyin ölümünün tanımlandığı zamandır" kavramı ortaya çıkmış ve "Gerçek ölüm, beyin ölümüdür" kavramı tartışılmaya başlamıştır. Araştırmacılar beyin sapı ölümünün, beyin ölümü tanısının ilk basamağını oluşturduğu konusunda hemfikirlerdir. Burada tartışma konusu beyin sapı ölümünün kesin olarak ölümle sonuçlanıp sonuçlanmayacağı değil, ancak prognoz ve tanının kesinlikle birbirlerinden bağımsız değerlendirilmesi gerekliliğidir denilmektedir (1-5).

Ülkemizde organ bağıışı ve beyin ölümü, ölüm anının belirlenmesi ve bu kararı verecek kişiler, 29.05.1979 tarih ve 2238 sayılı yasada tanımlanmaya çalışılmış ve bu yasada, "Müdavi hekim ve organ naklini gerçekleştirecek hekimlerin ölüm halini saptayacak hekimler kurulunda görev alamıyacağı" belirtilmektedir. Aynı yasanın 11. maddesinde beyin ölümü yerine, "tıbbi ölüm hali" deyiimi kullanılarak, Uluslararası adlandırmaya uyulmadığı görülmektedir. Ancak aynı yasanın uygulamasında beyin ölümü kriterleri esas alınmış, tıbbi ölümle ne demek istendiği ise tarif edilmemiştir. Burada ölüm anının karar yetkisi 1 kardiyolog, 1 nörolog, 1 nöroşirürjiyen ve bir de anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanından oluşan 4 kişilik hekimler kuruluna bırakılmıştır (1).

20 Ağustos 1993 gün 21674 sayılı Resmi gazete de yayınlanarak yürürlüğe giren "Organ Nakli Merkez-

leri Yönetmeliği"nin sonuna yapılan Ek-1'de beyin ölümü tanımlanmakta ve kriterleri sıralanmakta olup, dip notunda "Hasta yakınına beyin ölümü deklare edildikten sonra organ bağıışı izni alınmadığında, hastaya uygulanan tıbbi destekler kesilir" denilmektedir (6,7). Bu çalışmada ilgili yönetmeliğin belirtilen I. ekinde yer alan tıbbi desteklerin çekilmesi kararı ile ilgili görüşler bir anket çalışması ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yönetmeliğin I. eki dip notu bu çalışmalar sırasında düzeltilerek 30 Ekim 1993 tarih ve 21743 sayılı kararla "Yukarıda belirtilen kriterlere göre beyin ölümünün gerçekleşmesinden ve bunun Kanun'un öngördüğü şekilde teyid edilmesinden sonra, keyfiyet ölenin yakınlarına bildirilir. Organ ve doku bağıışı konusunda kanunen geçerli bir vasiyet veya ölenin yakınlarının kanunen geçerli izni mevcut ise, alınmasına müsaade edilmiş organ ve dokuların muhafazası için gerekli olan tıbbi tedbirler alınır" şeklini almıştır (7).

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada; Tıp Fakültelerinde bulunan öğretim üyeleri, araştırma görevlileri, hemşireler, öğrenciler ve diğer hastanelerde görev yapan hekimler olmak üzere, Adana ve Gaziantep'de, iki ayrı bölgede toplam 1054 kişiye anket soruları yöneltilmiştir.

Anket formları ön bilgi verilmeksizin ve karşılıklı etkileşim engellenerek dağıtılmış ve toplanmıştır. Anketlerle yöneltilen sorular örnek 1 'de gösterilmiştir.

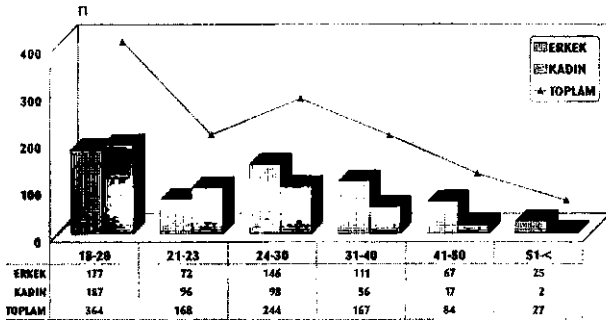
Anketlerden elde edilen bilgiler IBM uyumlu 240MB, 386DX bir bilgisayarda DBase IV programında ve bu programın append ortamında sayısal kodlar halinde verilerek kaydedildi. Veriler aynı programın nokta ortamında yaş, cins, meslek ve sorulara verilen yanıtların bunlara dağılımı gibi istatistik sonuçlar halinde geri toplanılmıştır.

SONUÇLAR

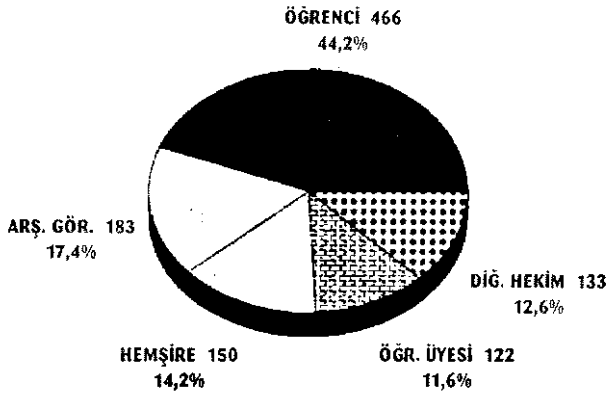
Anket çalışmasına katılanların yaş, cins ve mesleklerine göre dağılımları Şekil 1 ve 2'de sunulmuştur. Çalışmanın birinci sorusuna verilen yanıtların bölgelere göre ve toplam dağılımları Tablo 1'de, ikinci soruya ve-

Örnek 1,

- »I. Soru: Beyin sapı ölümünün yasal ölüme eşdeğer sayılması;
Uygun Buluyorum ()
Uygun Bulmuyorum ()
Fikrim Yok ()
- »II. Soru: Beyin sapı ölümü saptanan hastanın yakınlarının organ bağışını kabul etmemesi durumunda yaşam desteğinin çekilmesi düşüncesini etik açıdan;
Uygun Buluyorum ()
Uygun Bulmuyorum ()
Fikrim Yok ()

Şekil 1. Ankete katılanların yaş ve cins dağılımı

Şekil 2. Ankete katılanların mesleklerine göre dağılımı

riyen yanıtların aynı özellikteki dağılımları da Tablo 2'de gösterilmiştir.

TARTIŞMA

Beyin ölümü ile ilişkili tartışmalar çeşitli ülkelerde, değişik düzeylerde uzun uzun yapılmaktadır. Örneğin Danimarka beyin ölümü kriterlerini en son kabul eden ülke olup, çok uzun tartışmaların ardından 1990 yılında, transplantasyon hastalarının Avrupa serbest dolaşım hakkıyla diğer ülkelerde ameliyat olmalarının önüne geçişini kolaylaştırmanın bir yolu olarak düşünülmüş ve kabul edilmiştir (9-18).

Tablo 1. Ankete katılanların beyin sapı ölümünün yasal ölüme eşdeğer sayılması ile ilgili yanıtları

	Adana	Gaziantep	Toplam
Uygun	347(%58.22)	262(%57.20)	609(%57.77)
Uygun deđi	208(%34.90)	173(%37.77)	381(%36.14)
Fikrim yok	41(%6.88)	23(%5.03)	64(%6.09)
Toplam	596(%100)	458(%100)	1054(%100)

Tablo 2. Ankete katılanların organ bağışının kabul edilmemesi halinde yaşamsal desteklerin çekilmesi düşüncesini etik açıdan yaklaşımları

	Adana	Gaziantep	Toplam
Uygun	168(%28.19)	175(%38.20)	343(%32.54)
Uygun deđi	384(%64.43)	238(%51.98)	622(%59.01)
Fikrim yok	44(%7.38)	45(%9.82)	89(%8.45)
Toplam	596(%100)	458(%100)	1054(%100)

Japonya'da beyin ölümünü yasal ölüme eşdeğer kılan yasal düzenleme 1992 yılında, 17 kişilik bir komitenin 13 olumlu 4 olumsuz oyları ile kabul edilen rapor doğrultusunda kabul edilmiş ve ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda karşıt görüş sahipleri "neden sadece organ transplantasyonu için bugüne değin kabul edilen ölüm kavramının değışmesi gerektiğini anlayamadıklarını" belirtmektedirler. Bu kavramın çeşitli kesimlerde ve akademik düzeyde tartışılması gerektiğini, bu tartışmada, sosyal antropologlar, hukukçular, hekimler, filozoflar, din adamları ve konu ile ilişkili tüm kesimlerden insanların katılması gerektiği söylenmektedir. Beyin ölümü kavramının, organ transplantasyon tekniğindeki gelişmeler nedeniyle bir sosyal olgu olarak kolaylık sağlansın diye, beyin ölümünü yasal ölüme eşdeğer kılsak, daha sonra onarımı yapılamıyacak bir hataya neden olabileceğimiz, bu nedenle konunun tüm yönleri ve tarafları ile İnsan haklarına saygıyı esas alarak şekilde tartışılması gerektiği, konunun çeşitli yönleri nedeniyle aynı zamanda bir mediko-legal merak oluşturduğu, bu yönü ile de tartışılması gerektiği savlanmaktadır (19,20,21).

Anket çalışmamızda, bölgeler arasında yanıtların dağılımında anlamlı farklılığın olmadığı, birlikte değerlendirilmede ise önemli verilerin elde edildiği görülmektedir. Sorularımızı yanıtlayanların önemli bir kısmının, 154 kişi (%14.51), her iki konu hakkında da fikir belirtmemiş olduklarını görmekteyiz. Bunun nedeninin gerçekten fikrinin olmaması ya da fikrini belirtmekten kaçınması olarak yorumlayabiliriz. Ancak konunun Türk kamuoyunda hemen hiç tartışılmamış olması, eğitimli anket kitlemizin dahi bu konu hakkında gerçek bir fikrinin gelişmemiş olabileceğini ilk planda akla getirmektedir.

Henüz ciddi bir şekilde tartışılmamış olan bu konuda, anlamlı bir bölüm (%57.77), beyin sapı ölümünün yasal ölüme eşdeğer sayılmasını onamakta ve önemli bir orandaki katılımcılarda (%32.54), yaşamsal desteklerin organ bağışına koşul olarak çekilmesi düşüncesini etik açıdan uygun bulmaktadırlar. Kaldı ki bu koşul anket sırasında değiştirilmiş durumda idi.

Üniversiteli kitlenin verdiği yanıtların incelenmesi sonucunda, konunun çok tartışmalı olduğu bir kez daha gözlenmekte ve kavranılarak etik doğruların yasal düzenlemeler haline getirilebilmesi için tartışmalı eğitimin gerekliliği görülmektedir. Konu bütün yönleri ile gelişmiş ülkelerde tartışılmakta ve henüz çoğu ülkede ilgili yasal düzenlemeler bu nedenle beklemektedir. Beyin sapı ölümünün yasal ölüme eşdeğer tutulması ise hala ağırlıklı olarak akademik düzeyde tartışılmakta ve henüz birçok ülkede yasal karşılığı bulunmamaktadır. Oysa ülkemizde konu hemen hiç tartışılmadan, bir yönetmeliğin ek maddesinde, belki de aceleye getirilerek yasal düzenlemesi yapılmıştır.

Beyin ölümü kavramının ülkemizde de akademik düzeyde ve kamuoyu önünde konu ile ilgili çeşitli tarafların yer aldığı bir platformda uzun süre tartışılması, çeşitli anketlerle kamuoyu görüşünün alınması, ilgili yasal düzenlemelerin ancak bu tartışmaların ışığında ve akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda oluşturulması gerektiği inancındayız (22).

KAYNAKLAR

1. Terzioğlu A. Organ transplantasyonu ve getirdiği etik sorunlar. *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik* 1993; 1(1):35-52,
2. Link J, Schaefer M, Lang M. Concepts and diagnosis of brain death. *Forensic Science International* 1994; 69(3):195-203.
3. Angstwurm H. İnsan ölümünde beyin ölümü: insanın görüntüsü. Land W, Dossetor JB, eds. Ereğ E (Türk Çeviri Editörü). Organ naklinde ahlak, adalet, ticaret (ESOT ve EDTA/ERA'nın ilk Müşterek Toplantısı, Münih, 1990). Berlin, Heidelberg, İstanbul: Springer-Verlag ve Nobel Tıp Kitabevleri, 1994: 175-6.
4. Gründel J. Kişinin ölümü olarak beyin ölümü ve teolojik yönleri. Land W, Dossetor JB, eds. Ereğ E (Türkçe Çeviri Editörü). Organ naklinde ahlak, adalet, ticaret (ESOT ve EDTA/ERA'nın ilk Müşterek Toplantısı, Münih, 1990). Berlin, Heidelberg, İstanbul: Springer-Verlag ve Nobel Tıp Kitabevleri, 1994; 177-9.
5. Saas HM. Beyin ölümü kriterlerinin kabulünde felsefi tartışmalar. Land W, Dossetor JB, eds. Ereğ E (Türkçe Çeviri Editörü). Organ naklinde ahlak, adalet, ticaret (ESOT ve EDTA/ERA'nın ilk Müşterek Toplantısı, Münih, 1990). Berlin, Heidelberg, İstanbul: Springer-Verlag ve Nobel Tıp Kitabevleri, 1994: 180-5.
6. Organ Nakli Merkezleri Yönetmeliği, Sağlık Bakanlığında, TC Resmi Gazete, 20 Ağustos 1993, Sayı: 21674, Sayfa: 15.
7. Organ Nakli Merkezleri Yönetmeliğinde Değişik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Sağlık Bakanlığında, TC Resmi Gazete, 30 Ekim 1993, Sayı: 21743, Sayfa: 4.
8. Rego-Pedro J. Kişi ne zaman ölüdür? Avrupalı filozof ve ozanların cevabı. Land W, Dossetor JB, eds. Ereğ E (Türkçe Çeviri Editörü). Organ naklinde ahlak, adalet, ticaret (ESOT ve EDTA/ERA'nın ilk Müşterek Toplantısı, Münih, 1990), Berlin, Heidelberg, İstanbul: Springer-Verlag ve Nobel Tıp Kitabevleri, 1994: 189.
9. Rossel P. Danimarka'da beyin ölümü kabulünde problemler neler idi? Münakaşaların başlangıcı ve bitişi. Land W, Dossetor JB, eds. Ereğ E (Türkçe Çeviri Editörü). Organ naklinde ahlak, adalet, ticaret (ESOT ve EDTA/ERA'nın ilk Müşterek Toplantısı, Münih, 1990). Berlin, Heidelberg, İstanbul: Springer-Verlag ve Nobel Tıp Kitabevleri, 1994:186-8.
10. Abbing RHDC. Transplantation of organs: A European Prospective. *Journal of Law, Medicine & Ethics* 1993; 21(1):54-8.
11. Miles SH. Medical futility. *Law, Medicine and Health Care* 1992; 20:310-5.
12. Rouse F. Advance directives: Where are we heading after cruzan? *Law, Medicine and Health Care* 1990; 18:353-9. Miller TE. Public policy in the wake of cruzan: A case study of Newyork's Health Care Proxy Law 1990; 18:360-7.
13. McKnight DK, Bellis M. Foregoing life-sustaining treatment for adult, developmental^ disabled, public wards: A proposed statute. *American Journal of Law and Medicine* 1992; 18:203-32.
14. de Wachter MAM. Active euthanasia in the Netherlands. *JAMA* 1989; 262(23):3316-19,
15. Youngner SJ, Landefeld CS, Coulton CJ, Juknialis BW, Leary M. Brain death and organ retrieval. A cross-sectional survey of knowledge and concepts among health professionals. *JAMA* 1989; 261(15):2205-10.
16. Mason JK, McCall Smith RA. The diagnosis of death. *Law and Medical Ethics*, 3rd ed, London, Dublin, Edinburg: Butterworths, 1991: 13:289-99.
17. Wanzer SH, Federman DD, Adelstein SJ, Cassel CK, Cassem EH, Cranford RE, et al. The physician's responsibility toward hopelessly ill patients. A second look. *N Engl J Med* 1989; 320:844-9,
18. Brody B. Special ethical issues in the management of PVS patients. *Law, Medicine and Health Care* 1992; 20:104-15.
19. Kurosu M, Haseba T, Ohno Y. Is brain death actual death medically speaking? Opinions of physicians and medical or biological scientists in Japan. XIII.th Meeting of the International Association of Forensic Sciences, Düsseldorf, Germany, 22-28 August 1993.
20. Wuermeling HB. Brain-death and pregnancy. *Forensic Science International* 1994; 69(3):243-5.
21. Oehmichen M. Brain death: Neuropathological findings and forensic implications. *Forensic Science International* 1994; 69(3):205-19.
22. Salaçin S, Gülmen MK, Alper B, Çekin N, Kellece L. Beyin ölümü kararı ve beyin sapı ölümü kavramı ile ilgili yaklaşımlar: Bir anket çalışması. I. Adli Bilimler Kongresi, 12-15 Nisan 1994, Kongre Kitabı .Salaçin S, Gülmen MK, Çekin N, Özdemir MH, eds. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1995: 70-3.